

FORMES INÈDITES EN CERÀMICA AFRICANA PROCEDENTS DE LA VIL·LA ROMANA DE DARRÓ

Mª MONTSERRAT GUMÀ I MARQUÈS

Les diferents aportacions sobre els resultats de les excavacions al conjunt ibèric i romà de Darró obtinguts durant les darreres campanyes es van presentant puntualment a les Jornades d'Estudis Penedesencs pels seus autors. Ara es tracta de presentar-ne un aspecte més concret, extret de l'estudi dels materials africans arribats a aquestes costes, que ens permeten establir unes datacions precises. Aquestes peces ceràmiques importades des del nord de l'Àfrica han estat estudiades ja des de la dècada dels cinquanta per Nino Lamboglia. Des d'aquest moment i, en vista de la seva importància a l'hora de datar els diferents nivells cronològics, a poc a poc s'ha anat ampliant el seu coneixement a partir de noves dades. Ara, gràcies als treballs realitzats a Darró, estem en condicions de poder aportar alguna novetat sobre aquest tema.

FORMES INÈDITES EN CERÀMICA AFRICANA PROCEDENTS DE LA VIL·LA ROMANA DE DARRÓ⁽¹⁾

El conjunt ibèric i romà de Darró és prou conegut pels lectors, ja que ha estat presentat altres vegades en aquestes mateixes jornades (López, Fierro 1988; Id. 1990). Se situa a mig camí de la línia costanera entre Barcelona i Tarragona, a l'extrem oriental del casc urbà de Vilanova i la Geltrú (Garraf).

L'objectiu d'aquesta comunicació és presentar un conjunt de ceràmiques romanes d'origen africà, les quals defugen el repertori formal que apareix a la major part de les vil·les de l'occident de la Mediterrània. Concretament, es tracta d'una sèrie de tipus nous o variants d'altres ja coneguts, tant de vaixel·la de taula com d'atuells de cuina. Tots els fragments que es presenten pertanyen a una estratigrafia ben coneguda i estudiada durant les excavacions recents, la qual cosa ha permès poder donar una aproximació cronològica a cadascuna de les peces analitzades.

1. TERRA SIGILLATA CLARA

Quant a la vaixel·la de taula, l'anomenada *terra sigillata clara*, les novetats aportades són molt poques. En un principi, el repertori aportat per Lamboglia a *Albintimilium* i Empúries (Lamboglia 1950, 1958 i 1963 i Pallarès 1960) i ampliat posteriorment per Carandini (Carandini i

Panella 1968 i 1973; Carandini, Panella et alii. 1970 i 1977) amb els materials procedents d'*Ostia* resulta suficient. Les úniques novetats són petites variacions en algunes formes ja plenament conegudes.

1.1. *Terra sigillata* clara A

Pel que fa a la *terra sigillata* clara A, s'han distingit les variants de dues formes ja conegudes, corresponents al període de desarticulació i davallada d'aquesta producció, situable cap a mitjan segle III; moment en què apareix una sèrie de tallers petits desvinculats els uns dels altres, i l'exportació dels seus productes no té tant de ressò com abans. Fins i tot, es pot dir que els nivells de qualitat i de producció no assolixen les cotes dels segles anteriors. Potser el fet que aquests tallers van deixar de tenir contactes els uns amb els altres pot explicar l'aparició de formes i variants noves. Potser també perquè el nivell de producció no era el d'abans, avui es fa més difícil de trobar gaires formes iguals en indrets diferents, tal com passa pels segles anteriors.

1.1.1. S'ha de remarcar la presència del fragment 1472 (fig. I, núm. 1), un bol de vora bisellada i perfil corbat, segurament de peu anular, classificat com una **variant de la forma Lamboglia 3 b 1**. És una peça de *terra sigillata* clara A 2, la qual cosa indica que pertany a la fase tardana de la producció de la clara A. Malgrat que el cos de forma hemisfèrica recorda el tipus de bol de la família **Lamboglia 8 i 8 bis**, tant la vora com la secció de la paret fan pensar més en la forma **Lamboglia 3 b 1**, per la qual cosa hem optat. De fet, es pot tractar també d'algun tipus de defecte en el modelatge de la peça o si més no, i tenint en compte quina és la situació de crisi dels tallers de clara A2 i el procés de desarticulació de la producció vers mitjan segle III, podria ser també una d'aquestes peces poc corrents procedent d'algun centre manufacturer petit. En aquest sentit, malgrat que apareixi en un context de mitjan segle V (u.e. *2000), la cronologia proposada és del 250 aproximadament.

1.1.2. L'estudi del fragment 536 (fig. I, núm. 6) ha permès la seva classificació dins la **forma Lamboglia 40 bis**. És una safata de parets rectilínies i molt exvasades, de la qual no es coneix ni el peu ni el fons. Com l'anterior, pertany a la subespècie anomenada *terra sigillata* clara A 2. Morfològicament, encara que sigui una manufactura en clara A, s'acosta molt més a les formes que paral·lelament i contemporàniament

es fabriquen en C 1 i C 2. Per això li hem donat el nom de la mateixa forma en clara C, malgrat que aquesta no es considerava dins el repertori formal de la clara A. Encara que estigui present en un context de mitjan segle IV (u.e. 1364), la cronologia no es pot allunyar gaire de la primera meitat del segle III, moment final de les produccions en A 2, igual que el cas anteriorment exposat.

1.2. *Terra sigillata* clara D

En relació a la clara D, i seguint un ordre cronològic, presentem una sèrie de variants de la primera forma produïda en D 1, la **Hayes 58 B**, i un parell de perfils no gens coneguts.

1.2.1. La **forma Darró núm. 1412** (fragments 1412 i 1496, fig. I, núms. 3 i 4), molt similar a un exemplar trobat a Badalona (Aquilué 1987: 162, fig. 44. 3), l'hem considerada com una variant del tipus **Hayes 58 B**. És un plat de vora plana i horitzontal, sense cap mena d'acanaladura, de paret exvasada una mica corbada; en el punt de conjunció entre la paret externa i la vora, hi ha una acanaladura petita. El fons no s'ha conservat, però deu ser similar al dels altres plats de la mateixa família. Allò que fa diferent aquesta variant dels altres subtipus de la forma **Hayes 58 B** és, d'una banda, l'absència d'acanaladures en la part superior de la vora i, d'altra banda, la presència de l'acanaladura externa en el punt d'unió entre la vora i la paret. És un producte en D 1, que deu cobrir el mateix arc cronològic que el de les altres variants, és a dir, a partir del 290/300 fins al 375 com a màxim. Apareix acompanyat de materials de la primera meitat del segle III (és el cas del fragment 1412 documentat a la u.e. 2009) i també en contextos molt més tardans (és el cas del fragment 1496 inventariat en la u.e. *2000).

1.2.2. Similar també a la forma **Hayes 58 B**, el tipus **Darró núm. 1494** (fig. I, núm. 7) és una plata de diàmetre gran, vora plana, petita i arrodonida a l'extrem, sense cap mena d'acanaladura; de paret exvasada, gairebé sense curvatura externa, que s'uneix al fons a través d'un peu fals. És una forma produïda en D 1, que deu cobrir el mateix arc cronològic que les altres variants, encara que apareix en un context de final del segle V (u.e. *2000). La vora petita i sense acanaladura decorativa la fan diferent de les altres variants de la forma **Hayes 58 B**.

1.2.3. La **forma Darró núm. 1495** (fig. I, núm. 8) és un plat de vora molt petita amb l'extrem arrodonit, inclinada cap avall i sense cap acanaladura; té el cos corbat, el peu petit i el fons aparentment còncau. És una producció en D 1, que apareix amortitzada en un context de final del segle V (u.e. *2000). Sembla també una variant de la forma **Hayes 58 B**, per la qual cosa li atribuïm la mateixa cronologia de les peces en clara D que hem vist fins ara.

1.2.4. Sense canviar de producció, però sí de formes, el **tipus Fulford**, Peacock 1984: 62, fig. 16, 40.1 és un bol de vora plana, inclinada cap avall, de secció triangular, a la qual segueix un cos suaument corbat amb peu alt i subtil. És una producció en D 2, que apareix a Darró (fragment 1502, fig. I, núm. 5) en un context de final del segle V (u.e. *2000). A Cartago es documenta com a contaminació residual en nivells del començament del segle VI, si bé es pot considerar que apareix a final de la centúria anterior. El fet que la peça sigui manufacturada en D 2 i no en D 1 fa descartar totalment que es pugui tractar d'una variant de la plata **Hayes 58 B** com els casos anteriorment exposats, malgrat que al primer cop d'ull sembli que puguin ser semblants tipològicament. Per tant, encara que fins i tot apareixin en un mateix context cronològic (u.e. *2000), les dates respectives de producció no tenen res a veure.

1.2.5. La **forma Hayes 62 A** (Fulford, Peacock 1984: 50, fig. 11, 2.10) és un plat de vora reentrant amb una acanaladura a la part superior de la paret externa, molt similar al fragment classificat a Cartago. Sembla una producció en D 1 i, pel que fa a la cronologia, apareix en un estrat d'aportació (és el cas del fragment 1317, documentat en la u.e. 1018 i representat en la fig. I, núm. 2). Cal remarcar la seva semblança amb el fragment publicat pel professor Arribas (1956: 39, fig. 10. 5) com una variant en clara A de la forma Lamboglia 2. Cal dir que és un fragment molt rodat, i que tant pot ser una producció en D 1 com una A tardana. El fragment de Cartago apareix en un context del 425-450. Personalment, no estem d'acord amb la classificació de Cartago proposada per Fulford i Peacock, i ens inclinem més a pensar en un perfil desconegut.

1.2.6. La **forma Darró núm. 1383** (fragment 1383, fig. I, núm. 9) és una plata amb la vora plana i llarga i d'extrem arrodonit, la paret hemisfèrica i el peu fals o atrofiat, assenyalat al fons per una acanaladura. És una forma produïda en D 1 que, tipològicament, recorda el perfil de la **Hayes 59**, però que, per la manca de decoració estampada sobre

el fons, fa pensar més aviat en una forma **Hayes 58**. Pel que fa a la distribució del vernís, no es pot dir si cobria o no la totalitat de la plata, perquè està molt mal conservat i perdut. Quant a la cronologia, pertany a un context amb força intrusions de la zona 2 (u.e. 2000). Potser, atesa l'absència de la decoració estampada, cal donar-li una cronologia indicativa entre el 290-300, època de l'inici de la producció de la forma **Hayes 58 B** (l'única en clara D 1 que no mostra decoració estampada), i el 320, moment de l'aparició de la decoració estampada sobre peces en clara D 1 (Hayes 1972: 96 i 217-222).

2. CERÀMICA AFRICANA DE CUINA

La ceràmica de cuina està menys ben estudiada i, per tant, les aportacions que es fan no es limiten a variacions de formes ja conegudes, sinó que en podem presentar perfils inèdits. S'ha de remarcar que abans de la publicació d'en Xavier Aquilué sobre un abocador de Tarragona (Aquilué 1989) havíem trobat diversos tipus desconeguts que ell també els va distingir i classificar com a inèdits. Una vegada més, doncs, es palesa l'estreta connexió entre la vil·la de Darró i la ciutat de *Tarraco*.

2.1. Tapadores

2.1.1. La forma **Darró núm. 235** (documentada a partir dels fragments 235, 380, 784, 1102, 1104, 1011, representats a la fig. I, núms. 10, 11 i 12 i a la fig. II, núms. 4, 5 i 6) és una tapadora de vora diferenciada i totalment arrodonida, que no té cap tipus d'acabat, ni d'engalba ni de fumat. La pasta, vermella i molt compacta amb desgriquant blanc, recorda la de les altres tapadores africanes i, per tant, aquesta possible procedència no s'ha de descartar. Formalment, el perfil s'acosta al de les ceràmiques groïeres classificades per Fulford i Peacock (1984: 196, fig. 75, núm. 1), encara que la pasta i la factura és de bona qualitat. Una vora també arrodonida està publicada per Hayes (1976: 101, fig. 16, núm. B 35) com *African RS Ware dish rim, for. 105*. A Darró apareix majoritàriament en contextos de les fases més tardanes (u.e. *1017, 1216 i 1206), encara que es documenta també durant l'etapa datada entre el 220 i el 240 (u.e. 1031 i 1208), cronologia que li atribuïm, a l'espera de noves dades.

2.1.2. La **forma Darró núm. 1103** (documentada a través dels fragments 1103 i 1200, representats a la fig. II, núms. 2 i 3) és una tapadora també de forma arrodonida internament i de parets altes no gaire corbades. A diferència dels fragments anteriors, que no presenten cap mena d'acabat, aquests dos tenen la vora fumada. El perfil recorda el del tipus 2 de Fulford i Peacock (1984: 196, fig. 75, núm. 2) establert per a la ceràmica grollera. De totes maneres, la descripció de la pasta no coincideix, encara que sí coincideix la presència del fumat de la vora. En els contextos en què aquesta forma apareix a Cartago, datats del 475-500, actua com a material residual, i se l'hi ha proposat una cronologia de segle II-III. A Darró apareix en el mateix arc temporal tardà que a la ciutat nord-africana (u.e. 1206) i fins i tot posteriorment (u.e. *1080).

2.1.3. La **forma Darró núm. 585** (fig. II, núm. 1) és un plat o tapadora de vora engruixida, gairebé arrodonida, de parets altes i curvades del qual no es coneix el peu; la superfície externa i la vora presenten una patina cendrosa. Aquesta darrera característica, junt amb el tipus de pasta, podria indicar un origen nord-africà. El fet que la peça sigui molt cuita fa pensar potser en un defecte d'elaboració, però tot i amb això la forma continua essent d'identificació difícil. Apareix en un context tardà (u.e. 1184), acompanyat de ceràmiques de final del segle IV i principi del segle següent.

2.2. Olles i cassoles

Quant a les olles i cassoles que han aparegut en l'estratigrafia de la vil·la, podem oferir alguns perfils nètament nous.

2.2.1. La **forma Darró núm. 1177** (fig. II, núm. 8) és una olla de vora engruixida i reentrant, de cos globular, de la qual no es coneix ni el peu ni el fons. La superfície externa presenta una politura en forma de bandes petites engalbades que alternen amb altres bandes sense engalbar. Recorda la forma publicada per Hayes l'any 1976 a la figura 10, núm. 22 (HAYES 1976: 73, fig. 10, núm. 22), en *Late Roman Buff Ware*, però tant la pasta com l'engalba són de bona qualitat. Quant a la cronologia, apareix en un context de la primera meitat del segle V (u.e. 1206), cronologia que li atribuïm en mancar d'altres dades. Cal afegir que actualment a la ciutat de Lleida s'ha trobat una forma idèntica, amb el mateix tipus d'acabat i amb un fragment del fons, que s'uneix a la paret en forma d'aresta viva.

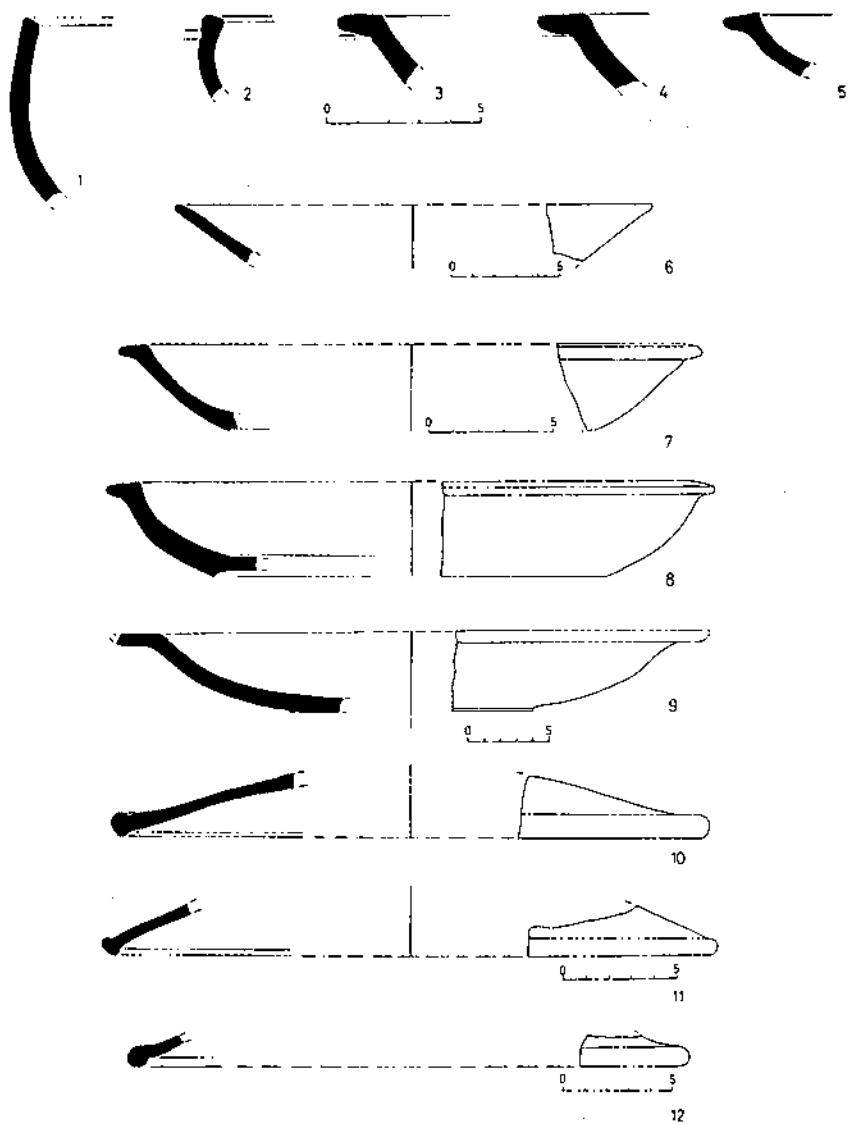

2.2.2. La **forma Darró núm. 1022** (fig. II, núm. 7) és una olla de vora exvasada i d'extrem arrodonit, que s'uneix a la paret externa a través d'un reentrant petit, i a la interna a través d'un angle net. El cos és lleugerament globular i el fons, que no es conserva, deu ser més o menys còncau, tal com és habitual en aquest tipus de peces nord-africanes. La paret externa, coberta per una pàtina cendrosa, presenta un parell d'acanaladures molt pronunciades a mitja altura. La paret interna mostra els senyals del tornejat molt accentuats. A Darró apareix en un context d'entre el 220 i el 240 (u.e. 1209), cronologia que li atribuïm en no disposar d'altres dades.

2.2.3. Els fragments de la forma **Darró núms. 1171, 1172 i 1203** (fig. II, núms. 9, 10 i 11) són semblants al tipus **Ostia II, fig. 267**, encara que posseeixin parets molt més exvasades i primes. La vora on també hi ha l'acanaladura superior per a la tapadora, tampoc no és tan arrodonida i sobretot és més allargada. A l'interior es noten els senyals del tornejat i a l'exterior s'observa bé la pàtina cendrosa típica de la ceràmica africana de cuina, o bé una engalba similar a l'A 2, pròpia de la producció de ceràmica de taula (clara A). Però la pasta és de textura molt més tova que la de la forma **Ostia III, fig. 267**, amb un desgreixant blanc abundant i molt petit. Sembla una variant tardana d'aquesta forma que procedeix d'un altre taller nord-africà. Apareix en contextos de la primera meitat del segle V (u.e. 1206) i fins i tot posteriors (u.e. *1080).

2.2.4. La **forma Darró núm. 1369** (fig. II, núm. 12) és una altra possible variant d'aquesta mateixa cassola. És una vora ametllada que, a diferència de la forma **Ostia III, fig. 267**, presenta una acanaladura superior que marca una separació del llavi en dos nivells, l'exterior més baix que l'interior, per la qual cosa la funcionalitat és desconeguda. Apareix en un context de la primera meitat del segle III (u.e. 1227), cronologia que li atribuïm per ara.

2.2.5. La **forma Darró núm. 1442** (fig. II, núm. 14) és una possible olla de vora exvasada i extrem arrodonit, coll vertical i alt; en el cos, aparentment globular, s'assenyala la conjunció amb el coll a través d'una acanaladura. No es conserva ni el cos ni el peu. La part exterior de la vora mostra les restes d'un fumet. Formalment, recorda el tipus **Hayes 1976: 71, fig. 9, núm. 51**, atribuït per aquest investigador a la *Late Roman Buff Ware*. Per tant, es pot tractar bé d'una forma grollera derivada de la *Early Roman Ware*, o d'una producció procedent de la mateixa localitat nord-africana que aquesta, datable a partir del segle IV. La pasta, però, no és

Figura 1: Terra sigillata clara A: 1 i 6; Terra sigillata clara D: 2-5 i 7-9;
 Ceràmica africana de cuina: 10-12.

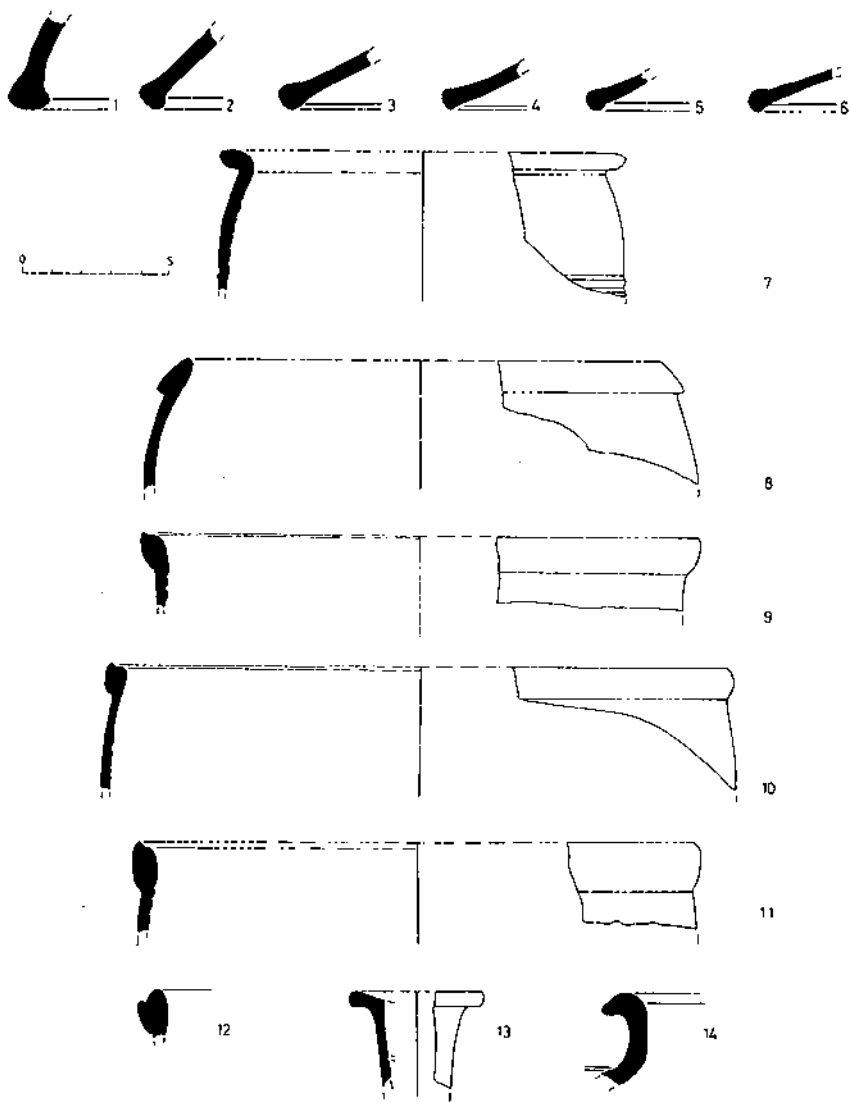

Figura II: Ceràmica africana de cuina: 1-14.

gens grollera, sinó més aviat de factura bona. A Darró, apareix en un context de la primera meitat del segle III, junt amb clara A i clara C, però no clara D (u.e. 2013), per la qual cosa li donem la cronologia esmentada.

2.3. Gerres

La troballa de gerres en ceràmica nord-africana, tant de taula com de cuina, no és gens habitual a l'occident de la Mediterrània. Aquesta era una de les formes que es fabricava habitualment en el mateix indret i en ceràmica comuna. Potser per això no existeix una tipologia de gerres nord-africanes en els repertoris formals d'aquests productes.

2.3.1. La **forma FULFORD PEACOCK 1984: 204, fig. 79, núm. 409** és una gerra de boca trilobulada, llavi pla i lleugerament exvasat, coll alta i vertical i cos globular; els pocs peus que se n'han conservat són plans. La superfície externa presenta una patina cendrosa com a recobriment. Quant a la cronologia, Fulford i Peacock (1984: 205 i 207) parlen d'un arc cronològic indicatiu que se situa entre el c. 400 i mitjan segle VII. El fragment classificat com a Darró núm. 464 (fig. II, núm. 13) sembla que pot associar-se a la **forma Vegas 38**, que engloba les gerres monoansades de coll llarg, concretament amb el *tipus 11*, encara que la cronologia de la segona meitat del segle I (VEGAS 1973: 94) no lliga amb la del nostre fragment. La peça de Darró pertany a un estrat datat com a mínim a partir de l'any 350 (u.e. 1331), però no gaire més enllà, data que tampoc no lliga amb la de Cartago. Cal remarcar que no és freqüent la presència de gerres nord-africanes a les costes catalanes, segurament a causa de l'emmagatzematge difícil en la bodega d'un vaixell.

En conclusió, es pot dir que, una vegada més, es palesa que la vaixel·la de taula, potser perquè és més fina i entra més bé pels ulls, ha estat més estudiada que la ceràmica de cuina. Per tant, no ha d'estranyar que a Darró, com en d'altres indrets, s'hagi pogut fer un bon nombre d'aportacions tipològiques en l'apartat dedicat a l'estudi de la ceràmica de cuina. En canvi, quant a la vaixel·la de taula, les aportacions tipològiques i les matisacions cronològiques són molt més minses. Aquest fenomen es repeteix gairebé en totes les anàlisis fetes sobre les importacions africanes arribades en d'altres centres de la geografia catalana. Tots ens hem de congratular que la vil·la de Darró permeti completar el repertori d'aquesta ceràmica altre temps menyspreada, però que cronològicament, a l'hora de datar els estrats, és tan important.

NOTA

- (1) Aquest treball es basa en la memòria de llicenciatura de l'autora, titulada "Les ceràmiques importades de la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú): africanes, gàl·liques i corínties", que fou llegida a la Universitat de Barcelona el dia 2 d'octubre de 1990.

BIBLIOGRAFIA

- AQUILUÉ, X., 1987: *Las cerámicas africanas de la ciudad romana de Baetulo (Hispania Tarraconensis)*. B.A.R. International Series, 337. Oxford.
- 1989: "Terra sigillata africana" i "Les ceràmiques comunes de producció africana". TED'A. *Un abocador del segle V d. C. en el fòrum provincial de Tarraco*. Tarragona: 123-155 i 190-204.
- ARRIBAS, A., 1956: "La primera campanya de excavacions en el poblado ibèric y la 'villa' romana de Adarró". *Boletín del Centro de Estudios de la Biblioteca-Museo Víctor Balaguer*, IV: 23-48.
- CARANDINI, A., 1968: "Sigillata chiara. Forme aperte in ceramica comune". CARANDINI, A.; PANELLA, C. (ed.) *Ostia I, Studi Miscellanei*, 13. Roma: 25-61 i 86-89.
- 1973: "Ceramica a patina cenerognola. Ceramica a orlo annerito". CARANDINI, A.; PANELLA, C. (ed.) *Ostia III, Studi Miscellanei*, 21. Roma: 408-420.
- CARANDINI, A.; PANELLA, C. et alii., 1970: *Ostia II, Studi Miscellanei*, 16. Roma.
- 1977: *Ostia IV, Studi Miscellanei*, 23. Roma.
- FULFORD, M.G.; PEACOCK, D.P.S., 1984: "The Avenue du président Habib Bourguiba, Salambo: the pottery and other ceramic objects from the site". *Excavations at Carthage: the British Mission 1.2.*: 63-67.
- HAYES, J.W., 1972: *Late Roman Pottery. A Catalogue of Roman Fine Wares*. Londres.

- LAMBOGLIA, N., 1950: *Gli scavi di Albintimilium e la cronologia della ceramica romana. Parte prima. Campagna di scavo 1938-40*. Bordighera.
- 1958: "Nuove osservazione sulla terra sigillata chiara (tipi A e B)". *Rivista di Studi Liguri*, XXIV, 3-4: 257-330.
- 1963: "Nuove osservazione sulla terra sigillata chiara (II)". *Rivista di Studi Liguri*, XXIX: 145-212.
- LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO MACIA, X., 1988: "L'època ibèrica a Darró. Hipòtesis i evidències proporcionades per les darreres excavacions". *Miscel·lània Penedesenca*, XI: 37-68.
- 1990: "L'època romana a Darró (Vilanova i la Geltrú)". *Miscel·lània Penedesenca*, XIII: 69-115.
- PALLARÈS, F., 1960: "Notas complementarias sobre la terra sigillata clara. Sigillata clara A en el Museo de Copenhague". *Rivista di Studi Liguri*, XXVI: 264-288.
- VEGAS, M., 1973: *Cerámica común romana del Mediterráneo Occidental*. Barcelona.